

Makalenin Geliş Tarihi: 25.04.2020
Kabul Tarihi: 28.05.2020
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN'DAN ERZURUM'A YOLCULUĞU: HALKLA İLETİŞİM ÖRNEĞİ

MUSTAFA KEMAL PASHA'S JOURNEY FROM SAMSUN TO ERZURUM: A SAMPLE OF COMMUNICATION WITH THE PUBLIC

Erdal AYDOĞAN*

ÖZ

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı kaybedince Mondros Mütarekesi'ni imzalamak mecburiyetinde kaldı. Bu mütareke çok ağır şartları ihtiva etmekteydi. Büyük devletler şartların en kısa sürede uygulanmasını isterken ülkeyi yönetenler olup bitenler karşısında basiretsiz ve mütarekenin bütün ülkede uygulanması için sivil-asker yöneticilere talimatlar veriyordu. Mütarekeyi uygulamak istemeyenler ise görevden alınıyordu.

Bu şartları ağır bularak uygulama konusunda itirazları olan Mustafa Kemal Paşa ise aynı akıbete maruz kaldı ve İstanbul'a davet edildi. 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, burada kaldığı süre içinde ülkenin geleceği ile ilgili çeşitli faaliyetler yürüttü. Bu çalışmaların neticesinde de Mustafa Kemal merkezli mücadele fikri ortaya çıktı.

Anadolu insanının işgaller karşısındaki duruşu, mücadelesi ve bir lider olma yolunda Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonraki faaliyetleri, halkla teması ise millî iradeye dayalı yeni bir devletin, adımları oldu.

Anahtar Kelimeler: Millî İrade, Amasya Tamimi, Miting, İşgal, Cemiyet

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi: erdalaydogan@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1343-951X: **Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:**Erdal Aydoğan, "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a Yolculuğu: Halkla İletişim Örneği", Atatürk Üniversitesi, **Atatürk Dergisi**, IX, S.1, (Temmuz-2020), s.1-28. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniad>)

ABSTRACT

When the Ottoman Empire lost the First World War, they were obliged to sign the Armistice of Mudros. The conditions imposed by the Armistice were really harsh for the Ottoman Empire. While the great powers were eager to implement these conditions as soon as possible, the rulers of the country were short-sightedly giving instructions to the civil-military administrators for the implementation of the conditions of the Armistice across the country. Those who did not want to implement the conditions were discharged.

Mustafa Kemal Pasha was also unwilling to abide by its terms because he found them highly harsh, and then he was treated in a similar way and invited to İstanbul. Mustafa Kemal Pasha arrived to Istanbul on November 13, 1918 and conducted various activities related to the future of the country during his stay there. As a result of these, the idea of struggle based on thoughts of Mustafa Kemal arose.

The attitude of Anatolian people against the occupations, the struggle and activities of Mustafa Kemal Pasha on his way of becoming a leader after his arrival to Samsun and his contact with people became the first steps of a new state based on national will.

Keywords: National Will, Amasya Circular, PublicMeeting, Invasion, Association

GİRİŞ

Mütareke ahkamına itirazlarından dolayı İstanbul çağrılan Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi. Burada kaldığı müddet içinde ülkenin nazik şartları karşısında çok önemli faaliyetlerde bulundu. Bu çabalarının bir neticesi olarak Anadolu'ya gitme fikri ortaya çıktı. Osmanlı sivil-asker bürokrasinin de büyük destekleriyle IX. Ordu Kıttaat-ı Müfettişliği ihdas edildi ve Mustafa Kemal Paşa müfettişliğe tayin edildi.

Bu gelişmelerin ardından, Mustafa Kemal Paşa, yolculuk hazırlıklarına başladı. Anadolu'ya hareketinden bir gün önce de İzmir, 15 Mayıs 1919 günü Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu hadise Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'ya çıktıktan sonra yapmak istediği işlerin gerçekleşmesinde büyük kolaylıklar sağlayacağı gibi işgal

hadiselerine ait geniş bir bilgi ile Anadolu'ya hareket etmiş olması da onun için tabir-i caizse bir şans oldu.¹

Arif Hikmet Gerçekçi'nin ifadesiyle "*İstanbul'dan Samsun'a Cehennemî Saatler*" nihayet 19 Mayıs 1919 sabahı saat 6'da son buldu.

A- MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN'DA FAALİYETLERİ

IX. Ordu Müfettişi'nin Samsun'a çıkışı moralmen çökmüş olan ahaliye yeni bir heyecan katmıştı. Ahalideki bu heyecana karşılık, başta Mutasarrıf olmak üzere bir kısım yöneticilerin basiretsizliği, teslimiyetçi tavırları ise son derece manidardı.

Gelişinden bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa, şehri otomobille dolaşmış sonra Hükümet makamını ve Belediye'yi ziyaret etmiş, yöneticilerle fikir teatisinde bulunmuştu. Bu sırada kendisinin geldiğini duyan Samsunlularla konuşma fırsatı bulmuş, onların gelecek için nabzını tutmaya çalışmıştı.²

Samsun ve havalisindeki asayişsizlik karşısında Mustafa Kemal Paşa, ilk iş olarak bölge halkının can ve mal güvenliğinin teminine gayret gösterdi. Çünkü buranın da ikinci bir İzmir olmaması için çok dikkatli olunması gerekiyordu.³

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yapacağı işleri tasarlarken, asker ve sivil yönetici kadronun üzerinde çok durmuştu. Çünkü gerçek başarının, yetenekli ve bir ideale inanmış kişilerle sağlanacağını iyi biliyordu.⁴

Böylesine nazik bir dönemde yöneticilerin vasıfları çok önemliydi. Bunun için Mustafa Kemal Paşa'nın burada gerçekleştirdiği ilk iş yaşlı ve İstanbul taraftarı olduğu daha ilk günden belli olan Mutasarrıf Ethem Bey'in ve XV. Tümen Komutanı'nın görevine son verdi. Her iki göreve de vekâleten, kendisiyle Samsun'a çıkan III. Kolordu Kumandanı Refet Bey'i geçici olarak hem sivil hem de askeri idarenin en yetkilisi olarak görevlendirdi.⁵ Bu esnada Dahiliye Nezareti'nde Müsteşarlık yapmış olan Hamid Bey de 29 Mayıs'ta Samsun'a çıkmış⁶ ve Samsun Mutasarrıfı olarak resmi görevine başlamıştı.⁷

¹ **İstanbul'da Bir İngiliz Tecümanının Hatıraları-1899-1922 Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e Kadar-** (Haz: Erdal Aydoğan-Erkan Cevizliler), Erzurum, 2014, s.115.

² **Anadolu ve Trakya**, 10 İkinci Teşrin/Kasım1938.

³ "*Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı İngilizleri Ürkütmüştü*", **Yakın Tarihimiz, Birinci Meşrutiyet'ten Zamanımıza Kadar**, I, s.353.

⁴ **Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923**, VII, Ankara, 1975, s.4.

⁵ Sadun Tanju, **Atatürk'ün Yanındakiler Karşısındakiler**, İstanbul, 1981, s.13; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 343119.

⁶ Halit Eken, **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları, Kapancızâde, Hamid Bey**, İstanbul, 2008, s.40-41.

⁷ **BOA.; BEO.**, 343077.

1- Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Komutanlarıyla Teması

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da bulunduğu süre içinde “*Ordu, Millet, Lider*”⁸ gibi üç önemli kuvvet arasındaki dengeyi kurmaya çaba gösterdi.

Bir taraftan sivil kuruluşlarla temas kurmaya çalışırken, diğer taraftan da Kâzım Karabekir, Cafet Tayyar, Ali Fuat Paşa gibi vatanperver idealist, cesur, gayretli Kolordu Komutanlarıyla temasa geçip orduyu kontrolü altına alma gayreti içinde bulundu⁹. Böylece ordu-millet kaynaşmasının temellerini Samsun'da atmaya çalıştı.

Mustafa Kemal Paşa, burada halkla iç içe olamamıştı. Bunun sebebi ise, İngilizlerin gözetimi altında olmasıydı. Günlerini daha çok Mıntıka Palas'taki odasında çalışarak, orduyla sık sık haberleşerek geçirmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında, daha önceden İzmir'in işgali münasebetiyle istifa etmiş¹⁰ olan Hükümet, yeniden Damat Ferid Paşa tarafından kurulmuştu.¹¹

Böylesine nazik bir dönemde, Samsun'da bulunmak orada faaliyetler icra etmek Paşa için hayli önem arz etmekteydi. Zira ordu millet kaynaşması için gerekli zamanı kazanmış oluyordu.

Kaybedilecek zamanı olmadığını iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, yöre halkına gerçekleri anlatarak, yabancılara karşı bir cephenin oluşturulması gereğini izah ile işe başladı. Bu arada Paşa, Samsun ve civarından gelen köy, nahiye ve kasaba heyetleriyle görüşmüş ve onlara teşkilatlanmanın kaçınılmaz olduğu hususunda telkinlerde bulunmuştu. Mesela, Terme Kazası heyetiyle sabaha kadar süren görüşmelerde, Rum çetelerine teslim olunmaması, İslam çeteleriyle işbirliği yapılması, sahillerin kontrolle her türlü silah ve muhacirin iç bölgelere girmelerine engel olunmasını, kendi bölgelerinde millî mukavemet cepheleri kurulması ve aralarında geçen konuşma ve kararların bir sır gibi saklanması hususunda önemli telkinlerde bulunmuştu.¹² Yine, Paşa ile görüşmek üzere Samsun'a gelen Havzalılarla bu minval üzerine görüşmeler yapmış ve onlara hitaben şöyle demişti: “*Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız. Çalışacağız. Memleketi kurtaracağız... Bizi öldürmek değil, canlı canlı mezara gömmek istiyorlar. Şimdi çukurun kenarındayız. Son bir gayret belki bizi kurtarabilir.*”¹³

⁸ Refik Korkud, **Milli Mücadele Takvimi**, İstanbul, 1963, s.145.

⁹ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, II, İstanbul, 1993, s.215.

¹⁰ **İleri**, 17 Mayıs 335.

¹¹ **Genelkurmay Askerî ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)**, Klasör (K), 323, Dosya No (D): (60)-4, Fihrist (F):14.

¹² Nuri Yazıcı, **Canik Sancağında Pontusçu Faaliyetler, 1918-1922**, (YDT.), Erzurum, 1985. s.96.

¹³ Ali Sancar, **Samsun Tarihi**, Ankara, 1966, s.80.

Samsun'dan İstanbul'a gönderdiği raporlarda çok önemli mesajlar ilettiler. Bunların arasında 22 Mayıs 1919 tarihli olanı dikkate değerdir. Bu rapor, İngiliz siyasi mümessilleri Yüzbaşı Hörst, Zoltisher ve Rehoa ile yaptıkları görüşmelerin sonucu niteliğinde olup, İstanbul üstü kapalı olarak uyarılmaktaydı.

Bu raporda; Asırlardır bağımsız yaşamış Türk milletinin hiçbir yabancıya idaresi altında yaşamaya tahammülü olmadığı, Bütün zorluklara karşı millet tek vücut olup, millî hakimiyet esasına göre yeniden şâşâlı bir hayat süreceği, Türklük duygusunun hiç kaybolmadığını tam tersine yaşanan zorlukların bu duyguyu kamçıladığı belirtiliyordu.¹⁴

Anadolu'nun her tarafında teşkilatlanmaya başlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve ordu komutanlarının birlikte yaptıkları çalışmalar Anadolu insanının da var olan cesaret ve metaneti daha da kuvvetlendirmiş ve tabir-i caizse geleceğin alt yapısını hazırlamıştı.¹⁵

Bunların yanında halkla temasın sağlanmasında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da yapmağa çalıştığı işlerden biri bölgede yeni jandarma birlikleri kurmaya çalışmasıydı.¹⁶ Çünkü O'nun için halkın güvenliği herşeyden önemliydi.

B- MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN HAVZA'YA HAREKETİ VE HAVZA'DAKİ İLK FAALİYETLERİ

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da kaldığı altı gün içinde Anadolu'ya gönderiliş maksadına aykırı olarak, çok faydalı işlere imza atmış olması hem İstanbul Hükümeti'ni, hem de İtilâf Devletleri'ni rahatsız etmişti. Böylesine ciddiyet gösteren durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, karargahını Havza'ya nakletmeye karar verdi.

Heyet, 25 Mayıs'ta hareket etti ve aynı gün bin bir zahmetle Kavak ilçesine varıldı. Gittiği her yeri kazanmaya ve orada millî teşkilatlar kurmaya özen gösteren Mustafa Kemal Paşa, Kavak'ta bir müddet dinlenmiş ve oranın önde gelen insanlarıyla çok faydalı görüşmeler yapmıştı. Daha yollarda görüştüğü kimi köylülerin umutsuz düşünceleri, burada yeni bir umut oluvermişti.¹⁷ Adeta aradığı ortamı bulmuş gibi gittiği her yerde yalnız bir asker değil, aynı zamanda halkın arasına karışabilmiş bir rehber

¹⁴ Mithat Sertoğlu, "Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, 14 (Kasım-1968), s.8-9.

¹⁵ **BOA, Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH-KMS)**, 52-1/86; Sivas'ta işgal hadisesine karşı oldukça duyarlı bir davranış gösterilmişti. (**BOA.; DH-KMS**, 2-1/86.)

¹⁶ **BOA.; BEO**, 343181.

¹⁷ Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân-Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi, II**, İstanbul, 1973, s.346.

rolündeydi.¹⁸ Kavaklılara, burada Müdafaa-i Hukuk teşkilatının kurulmasını ve kendisiyle devamlı irtibat içinde olunmasını tavsiye etmişti.¹⁹

25 Mayıs 1919'da Havza'ya gelindi. Heyeti, bir kıta asker ile birlikte Kaymakam Fahri Bey, Belediye Başkanı İbrahim Bey ve Havzalılar büyük bir coşkuyla karşılamışlardı.²⁰

O sıralarda Havza'da Fransızların olması Pontusçu çeteleri iyice şımartmış ve onlara halk üzerinde büyük baskılar kurma cesareti vermişti. Bu baskılara rağmen, İzmir'in işgali Havza'da büyük bir üzüntüyle karşılanmış ve kurdukları Redd-i İlhak Cemiyeti'nin öncülüğünde mitingler düzenlemişlerdi.²¹ Bu kıpırdanışlardan cesaret almış olan Mustafa Kemal Paşa, vakit kaybetmeden, Havza'nın ileri gelenleriyle görüşmek istemiş ve 26 Mayıs'ta kendisiyle görüşmek üzere; *“Tataragaşioğlu Eyüp, Ulemadan Hacı Mustafa, Kadioğlu Hakkı, Saatçioğlu İbrahim, Belediye Başkanı İbrahim, Zübeyroğlu Fuat Bey'den mürekkebe kasaba temsilcilerini”* Mesudiye Oteli'nde kabul etmişti.²² Mustafa Kemal Paşa'nın Havzalılarla yapacağı bu önemli görüşmeyi o zamanın Havza Belediye Başkanı İbrahim Cebecioğlu hatıralarında şöyle ifade etmektedir: *“Reis Bey dedi... Vaziyet-i hazıranın fevkaladeligini izah etti ve harita üzerinde Türk vatanının ecnebi işgali altında bulunduğu yerleri gösterdi ve haritaya işaret ederek: Bizi öldürmek değil canlı canlı mezara atmak istiyorlar. Şimdi uçurumun kenarındayız. Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız ve memleketi kurtaracağız”*.²³

Mustafa Kemal Paşa'nın mutad olan; gittiği yeri tanıma, olup bitenlerden haberdar olmak davranışı Havza'da da görülmektedir. Yine Havza Belediye Başkanı'nı yanına çağırması ve Havza'da hangi cemiyetlerin faaliyet içinde olduğunu öğrenmişti. Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetlere rağmen, birlik ve beraberlik için yurdun her köşesinde olmasını tavsiye ettiği Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesinin de Havza'da olması gerektiğini Belediye Başkanı'na iletmişti. Ayrıca Belediye Başkanıyla yaptığı bu görüşmelerde, bölgede Pontuslu Rumların faaliyetleri ve yaptıkları mezalimler hakkında da yeni bilgiler almıştı. Bu istekleri, bir anlamda ümitsiz olan Havzalıların yeni bir iman ile mücadele etme tavırlarını kamçılıyordu.²⁴

¹⁸ Selahattin Tansel, **Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922)**, Ankara, 1965, s.39.

¹⁹ H.İ. Dinamo, **Kutsal İsyân** ... s.346.

²⁰ H.İ. Dinamo, **Kutsal İsyân** ... s.348.

²¹ H.İ. Dinamo, **Kutsal İsyân** ... s.349.

²² H.İ. Dinamo, **Kutsal İsyân** ... s.349.

²³ İbrahim Cebecioğlu, *“Milli Mücadele Hatıraları, Atatürk Havza'da Neler Yaptı?”*, **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, VII/66 (19 Mayıs 1944), s.2-3.

²⁴ İ. Cebecioğlu, *“Milli Mücadele Hatıraları...”*, s.3.

Bu çalışma ve gayretlerden memnun kalan Paşa, yapılan işlerin diğer bölgelerde de aynı heyecanı uyandırması için, başta Samsun, Bafra, Çarşamba, Sinop, Giresun, Ordu, Çorum, Tokat, Sivas, Köprü, Ladik, vs. yerlere de “*Biz burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül ettik, sizde acele teşkil ediniz*”²⁵ tarzında bir telgrafla bildirilmesini istemişti.

1- Dr. İbrahim Talî Bey’in Merzifon’a Gönderilmesi

İngilizler Samsun’a asker çıkardıktan sonra, birliklerinin bir kısmını da stratejik açıdan önemli bir yer olan Merzifon’a nakletmek istemişlerdi. Bu haberlerin yayılması başta bölgedeki Ermeni ve Rumların sevindirmişti. Böylece bu birlikler, 30 Mart 1919’da sözde asayiş temin etmek için Merzifon’u da işgal etmişlerdi.

Hükümet binası önündeki Türk bayrağı indirilmiş yerine İngiliz bayrağı çekilmişti. Bu acı olaylar üzerine Merzifon halkı, galeyana gelmiş ve İngiliz askerleriyle çatışma içine girmişti. Bu başkaldırı, ertesi günde Hükümet konağı önünde protesto mitingiyle devam etmişti.

Bu durum karşısında ahali, başta İstanbul olmak üzere, ikbal peşine düşen Merzifon’un kimi mülkî ve askerî yöneticilerinden ümidi kesmiş ve başlarının çarelerine bakmaya başlamışlardı. Bunun için halk gizlice örgütlenmiş ve silahlandırılmıştı.²⁶

Merzifon’da böylesine acı günler yaşandığı sıralarda Mustafa Kemal Paşa Samsun’dan Havza’ya gelmiş ve yıkıcı faaliyetlere karşı tedbirler almaya başlamıştı. Bunun için Mustafa Kemal Paşa, karargahında görevli Dr. İbrahim Talî Bey’i; bölgede olup bitenleri tespit etmek, ileri gelenlerle görüşüp, birlik beraberlik tesis etmek ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurmalarına yardımcı olmak maksadıyla Merzifon’a fevkalâde bir görevle göndermişti.²⁷

Yine Merzifon eşrafından Numan Bey’in anlattıklarına göre, Mustafa Kemal Paşa’nın Havza’ya gelip halk ile görüşmesi, onlara büyük bir moral kaynağı olmuştu. Bu moral ve güvenden olsa gerek, Mondros Mütarekesi gereğince Anadolu’dan toplatılan silahların İstanbul’a gönderileceği haber alınınca Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle halk

²⁵ İ. Cebecioğlu, “*Milli Mücadele Hatıraları...*”, s.4.

²⁶ A. Aziz Taşan, **Dünden Bugüne Merzifon, Ünlü Şair, Bilgin-Devlet Adamları**, İstanbul, 1979, s.42.

²⁷ Mustafa Bakan, **Merzifon ve Havalisinde Yabancı Faaliyetler, 1892-1922**, (YYLT), Ankara, 1989, s.53.

bu silahları yağma etmiş²⁸, bunların bir kısmı silahsız halka dağıtılmış, bir kısmı da güvenlik için iç kısımlara kaçırılmıştı.

Paşa, Merzifon'da yapılacak işleri organize etmek amacıyla güvenilebileceği üç kişiyi Havza'ya davet etmişti. Bunlar; Pire Mehmed (XV. Topçu Alayı Komutanı), Ahmet Süreyya (X. Alay Komutanı) ve Hacı Ömer Efendi (Belediye Reisi) idi. Bu üç şahıs aldıkları talimat üzerine, ahaliye şevk ve heyecan aşılayıp, onlara para ve silah yardımlarında bulunarak bölgede millî teşkilatlanmayı tamamlayacaktı.²⁹

2- Mustafa Kemal Paşa ve Topal Osman Arasındaki Görüşme

Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu Kıtâat-ı Müfettişi olarak Samsun'a çıktığı sıralarda Giresunlu Topal Osman Ağa, Giresun'da Belediye Başkanı olarak bulunuyordu. Rumların bu politikaları ve amaçları için girdikleri dayanışmalar yöre Müslümanlarını derinden etkilemiş ve bölgenin ileri gelenleri bir araya gelerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etrafında birleşmişlerdi.³⁰

Halk arasında büyük bir kıymeti olan millî çeteci Topal Osman Ağa gibi isimlerle de irtibat kurmanın önemli olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa hakkında gerekli malumatı almış ve O'nu daha yakından tanımak istemişti. Görüşmenin sağlanması için Samsun Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne talimat verdi.

29 Mayıs 1919 günü gerçekleşen görüşmede, Mustafa Kemal Paşa ve Osman Ağa birçok konuda fikir teatisinde buldukları anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Topal Osman'a: "*Çok buhranlı günler yaşıyoruz. Ümitsiz değiliz. Senin hakkında gerekli bilgileri aldıktan sonra seni buraya çağırttım. Bundan sonra el ele çalışacağız. Pontusçuların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını anlat da, bu işi bir de erbabının ağzından dinleyelim*" dedi.³¹

Bunun üzerine Osman Ağa yaşadıklarını, Rum ve Ermeni çetelerinin yaptıkları mezalimleri, İngilizlerin onlara yaptığı yardımları bir bir anlattı.³²

²⁸ Vehbi Cem Aşkun, **Kurtulan Merzifon, Balıkesir, 1936**, s.45; M. Bakan, **Merzifon ve Havalisinde..** s.54.

²⁹ V.C. Aşkun, **Kurtulan Merzifon...**, s.45-46.

³⁰ Hüseyin Tatlı, **Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadelede Yeri, 1919-1923 (YYLT)**, Ankara, 1996, s.41.

³¹ Erden Menteşoğlu, **Yakın Tarihimizde Osman Ağa ve Giresunlular**, Giresun, 1997, s.80.

³² H.İ. Dinamo, **Kutsal İsyan ...** s.378; E. Menteşoğlu, **Yakın Tarihimizde Osman Ağa...**, s.80.

Geç vakitlere varan bu görüşmeler her ikisi için de tatmin edici derecedeydi. Osman Ağa, gerekli talimatları almış ve sabahleyin de Giresun'a gitmek için hareket etmişti.³³

3- Mustafa Kemal Paşa ve Mitingler Üzerine Tesirleri

İstanbul Hükümeti İtilaf Devletleri'nin baskıları sonucu, ülke menfaatlerini korumaktan aciz bir durumdaydı. Mustafa Kemal Paşa, bu gidişata karşı çıkmanın yegane yolunun, millî mukavemet cephesinin kurulmasında görüyordu.³⁴ Bu yüzden efkâr-ı umumiye bu yönde kanalize etme çabası içine girdi.

Bu düşüncelerini 28 Mayıs'ta komutanlara, valilere ve kaymakamlara gönderdiği telgrafta, memleketin içinde bulunduğu durumu izah ettikten sonra düzenli, planlı olarak, azınlıklara da zarar verilmeyecek bir şekilde heyecanlı mitinglerin yapılması gereğini vurgulamış ve millî mukavemet cephesini oluşturmak için yoğun bir gayret içinde olunmasını tavsiye etmişti.³⁵

Bu tamimler, Anadolu insanına cesaret vermiş, rehber olmuştur. Bunun üzerine Anadolu'nun birçok yerinde mitingler düzenlenmiş ve protesto telgrafları çekilmişti. *"Bu davetin resmi bir ağızdan yapılmış olması daha büyük bir mana ifade ediyordu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, o zaman Padişah ve Hükümet adına bu vazifeyi ifa etmiş oluyordu"*.³⁶

Söz konusu tamimlere Anadolu'nun değişik kasaba ve vilayetlerinden olumlu tepkiler verilmeye başlanmıştı. Mesela, Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın organize ettiği mitinge, civar köy ve kasabalardan da büyük katılım olmuş ve protesto mitingiyle işgaller telin edilmişti.³⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tamiminden sonra gösterilen tepkiler arasında en ses getireni Havza'da vuku bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın o sırada Havza'da bulunması, yapılan mitingin önemini daha da artırmıştı. Kendisi de bizzât mitingin amacına ulaşması için büyük çaba harcamıştı.

Havza'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, Paşa, Havza'nın ileri gelenlerini toplayarak bir mitingin yapılmasını, katılımın büyük olması için de civar

³³ E. Menteşeoğlu, *Yakın Tarihimizde Osman Ağa...* s.81.

³⁴ Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler*, İstanbul, 1964, s.49.

³⁵ S. Tansel, *Atatürk...* s.39-40; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 79 (Mayıs 1981), Belge No:1731.

³⁶ Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler (YDT)*, Ankara, 1986, s.283.

³⁷ Ali Fuat Cebesoy, *"19 Mayıs'ın Öncesi ve Sonrasını Anlatıyor"*, *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1963.

köylere de haberler salınmasını tavsiye ederek, miting gününü 30 Mayıs 1919 Cuma günü olarak belirlemişti. 30 Mayıs günü hava muhalefetine rağmen büyük bir kalabalık toplanmış hep birlikte Cuma namazı kılınmış ve ardından da mevlid okutulmuştu. Bu atmosferden hareketle 13 Haziran'da ahali tekrar davet edilmiş ve büyük bir katılımıla ikinci miting yapılmıştı. Mitingde “*Türk ölmemiş ve ölmeyecek*” sloganıyla ruhlar ateşlenmiş, konuşmaların ardından da toplanan ahaliye “*din, namus ve nikahları üzerine bir ahd-ı misakı yaptırılmıştı*”.³⁸

İngilizlerin ve Hükümetin bu yasakçı tavırları amacına ulaşmamış, ancak bu işleri doğrudan organize eden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılması gündeme gelmişti. İngilizler bununla da yetinmemiş, çeşitli bahanelerle hapisanelere konulan birçok kıymetli vatan evladını Malta'ya sürerek Türk milletine gözdağı vermek istemişti.³⁹

Bu gelişmeler üzerine, durumun ciddiyet kazanması karşısında Mustafa Kemal Paşa'da İstanbul'a gitmeyi reddetmiş ve bu zamana kadar yapılmış olan münferit çıkışları artık millete ve orduya mal etmeye özen göstermişti.⁴⁰ Böylece Müfettişlik selahiyetini millet ölçüsünde genişleterek adeta milletin lideri⁴¹ olmaya namzet, tavrını netleştirmişti.

4- Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon ile Yazışmaları

Bu tarihlere kadar Trabzon halkı Mustafa Kemal'in adını işitmediği gibi, O'nun ne maksatla Samsun'a çıktığını da bilecek durumda değildi. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun hatıralarından anladığımızı göre; “*Mustafa Kemal Paşa ile Trabzon halkının tanışması, onun fikir ve kahramanlıkları hakkında etraflıca bilgi edinmeleri, Paşa'nın Havza'da yapmış olduğu faaliyetlerin neticesinde olmuştur*”.⁴²

Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon'la ilk yazışması Samsun'a çıktığı gün Trabzon'un da içinde bulunduğu görev sahasında olup bitenlerden haberdar olmak için görevlilerden istihbarat çalışmaları yapılmasıyla ilgiliydi.⁴³

³⁸ Gotthard Jaeschke, “*Havza'da Mustafa Kemal Paşa*”, **Bellekten**, -Ayrı Basım-, XLVI/182, Ankara, 1982, s.350.; Bu bölgede yapılan protesto mitingleri de dikkate değerdi. (Mehmet Şahingöz, “*İzmir İşgali Üzerine Karadeniz Bölgesinde Yapılan Protesto ve Mitingler*”, **19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1984**, Samsun, 1988, s.63-70.)

³⁹ M. Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul...**, s.290.

⁴⁰ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, (1919-1922)**, Ankara, 1994, s.23-24.

⁴¹ M. Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul...**, s.292.

⁴² Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon, 1986, s.49.

⁴³ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)**, II/4 (Haziran 1953) , Vesika No:62.

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılacağı gibi, vatanperver Trabzonlular Millî Mücadele uğruna ilk çalışmayı yapan vilayetler arasında, şuurlu hareketi ve tavırlarıyla da Mustafa Kemal Paşa'nın takdirlerini toplamıştır.

5- Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan ile Yazışmaları

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gidecek olması sebebiyle onun yol güzergahında önemli bir konuma sahip Erzincan ile yazışmalar yapması dikkat çekicidir. Müfettişlik mıntıkası içinde ulaşmadık yer bırakmayan Paşa, Erzincan Müstakil Mutasarrıflığı'yla ilk yazışmasını Samsun'a çıktığı gün, yani 19 Mayıs 1919'da, 8 vilayetin mülkî amirlerine ve XV-XX. Kolordu Komutanlarına hep birlikte gönderdiği ve buldukları bölgelerin asayişini ve olup bitenlerini öğrenmek istediği telgrafıdır.⁴⁴

Erzincan'ın yöneticileri ve Erzincanlılar Padişah'a ve Hilafet'e bağlıydılar. O yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın ilk başlarda ortaya koyduğu Millî Mücadele fikri, birçok yerde olduğu gibi, Erzincan'da da ilk anda şüpheyle karşılanmıştı. O sıralarda Erzincan'da Mutasarrıf olarak bulunan Mehmet Eşref Bey de başlangıçta tarafsız kalmayı tercih etmiş, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın samimi çıkışları Eşref Bey'i de Millî Mücadele'ye kazandırmıştı.⁴⁵

Vatanperver Erzincanlılar, İstanbul'da Şurâ-yı Saltanat'ın toplanacağı günlerde Sadrazam'ın talihsiz beyanatına atfen, Erzurum'da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne başvurarak; *“Bizler bir Ermeni muhtariyeti altında katiyyen yaşayamayacağız, maksatlarımız müşterektir, teşebbüsalarınızdan bizleri de haberdar buyurunuz”*, denilerek⁴⁶ Millî Mücadele'ye topyekûn destek vereceklerinin ilk mesajını vermişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın mutad olan, gideceği yeri önceden tanıma davranışını Erzincan için de sergilemişti. Mutasarrıf Eşref Bey'den, Erzincan'da Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatının olup olmadığını, eğer varsa yöneticilerini, civar bölgelerle olan irtibatlarını kapsayan bir istihbarat raporu istediğini görmekteyiz.⁴⁷

⁴⁴ HTVD, II/4 (Haziran 1953), Vesika No:62.

⁴⁵ Hüseyin Bulut, **Millî Mücadelede Erzincan** (YDT), Erzurum, 1997, s.111.

⁴⁶ **Atatürk özel Arşivinden Seçmeler**, IV, Ankara, 1996, s.17.

⁴⁷ H. Bulut, **Millî Mücadelede Erzincan** ... s.112; Kemal Atatürk, **Nutuk - Vesikalar**, Ankara, 1991, s.613.

6- Mustafa Kemal Paşa'nın Kürt Kulübü'ne Karşı Tavrı

Mustafa Kemal'in Havza'da bulunduğu sıralarda yakından ilgilendiği bir diğer konuda, İtilaf Devletlerinin Kürt grupları üzerindeki beklentilerini engelleme gayretleriydi.

İtilaf Devletleri amaçlarına ulaşabilmek için nasıl ki Batı Anadolu'da Yunanistan'ı bir maceraya sürüklediyse, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da amaçlarına ulaşmak için birtakım Kürt gruplarını kullanmayı çıkarlı açısından önemli görmekteydiler.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Kürtler üzerindeki hassasiyeti özellikle Havza'daki çalışmalarında yer almıştı. Dahası denilebilir ki, Havza'da yoğunlaştığı en önemli konu Kürt Meselesi'ydi. Zaten Anadolu'daki ordu komutanlarıyla yapmış olduğu yazışmaların da ağırlık noktasını bu mesele oluşturmaktaydı.⁴⁸

Arslan'a göre, *“Mustafa Kemal Paşa'nın Kürt meselesine ilgisinin iki sebebi vardır. Birincisi; o dönemde Osmanlı yöneticilerinde bulunan bir endişeden kaynaklanmaktaydı. Bu endişe Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı milletlerin bağımsızlıklarını ilan ederek imparatorluktan ayrılmalarını Kürtlerin de izleyeceği endişesidir. Osmanlı yöneticilerindeki bu bağımsız Kürdistan korku ve endişesi, bir Osmanlı Paşası olan Mustafa Kemal Paşa'da fazlasıyla vardı...”*. İkincisi ise *“Kürdistan Teali Cemiyeti'nin çalışmalarıdır”*.⁴⁹

İngilizler bağımsız Kürt Devleti kurma çabalarında hareket noktası olarak da Diyarbakır'ı seçmişlerdi.(Bugün olduğu gibi) Şüphesiz burası rast gele seçilmiş bir yer değildi. Çünkü, burada teşkilatlanmak için yeterince uygun bir ortam vardı.⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa, burada teşkilatlı ve etkin bir Kürt grubunun olduğunun farkındaydı ve bu hareketi büyümeden yok etme gereğine inanıyordu.⁵¹

Mustafa Kemal Paşa, bu meseleyi halletmek için bir taraftan Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Kumandanlığı aracılığıyla olup bitenler hakkında bilgi toplarken, diğer taraftan da bir takım tedbirler almaya başlamıştı. Bu tedbirlerin en dikkate değer olanı, yörenin önde gelen eşrafiyla iyi bir ilişki kurma girişimiydi. Mesela, 28 Mayıs 1919 tarihli telgrafında; Diyarbakır Vilayeti, Hazro Nahiyesinden Hatip ve Mehmet Beylere, Garzan Kaymakamı vasıtasıyla Cemil Çeto Bey'e, Silvan'da Sadık ve Ali Ağalara, Bitlis vilayeti

⁴⁸ Abdurrahman Arslan, **Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler, 1919-1923**, İstanbul, 1991, s.19.

⁴⁹ A. Arslan, **Samsun'dan Lozan'a...** s.20.

⁵⁰ İsmail Göldaş, **Kürdistan Teâli Cemiyeti**, İstanbul, 1991, s.95.

⁵¹ İ. Göldaş, **Kürdistan Teâli Cemiyeti...** s.96.

vasıtasıyla da Mutki kazasında Musa Beylere, hitaben; kendisinin IX. Ordu Müfettişi olarak birtakım vazifeler için görevlendirildiğini ifade ettikten sonra, milletin istiklalini ve bekasını sağlamak için birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiğini, bunun için buldukları yörelerde kendi nüfuzlarını kullanmalarını istemesiydi.⁵²

Mustafa Kemal Paşa; bu konudaki hassasiyetini Amasya'da da sürdürecekti, ve tam bağımsızlık fikri etrafında kararlı tavrından vazgeçmeyecekti.

C- Mustafa Kemal Paşa Amasya'da

Mustafa Kemal Paşa Havza'dan ayrılmadan Belediye Başkanı İbrahim Bey'i yanına çağırarak birtakım tavsiyelerde bulunmuş, özellikle de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yapacağı işleri özetle dikte ettirmişti.

Paşa, karargahını Amasya'ya nakletmeye karar vermişti.⁵³ Nihayet 13 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve karargahı, halkın tezahüratı ve üzüntüsü arasında Amasya'ya hareket etti.

Yolculuk esnasında köylüler yollarını kesiyor, sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı. Köylülerle yapılan sohbetlerin ardından da yola devam ediliyordu.

Beklenen misafirler, kalabalık bir heyetce Gezirlik'de karşılanmıştı. Bu yolculuğu ve Amasya'daki karşılama esnasındaki duygularını Hüsrev Gere de şöyle anlatmıştır. *“Yolculuğumuz yol boyunca büyük ve gönülden karşılama içinde geçiyordu. Adeta bambaşka bir havaya girmiştik. Sonra öğrendik ki, Amasya Müftüsü Hacı Tefik Efendi güzergahımızdaki yerlerin müftü, vaiz, imam ve eşrafına, layığıyla karşılanmamızı ve ağırılanmamızı bildirmişti”*.⁵⁴

Bu karşılaşmanın ardından Mustafa Kemal Paşa, Amasyalılarla yaya olarak şehre girmiş, yine halkın arasında Belediye binasına gitmiş ve burada halktan biri olarak Belediye binasında Amasyalıları bir konuşma yapmıştı.⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa, bu selamlamanın ardından karargahı ve şehrin ileri gelenleriyle birlikte Saraydüzü kışlasına çekilerek yapılması gereken işlerin görüşülmesine geçmişti.

⁵² Atatürk Özel Arşivinden, IV,...s.11.

⁵³ H.C.Armstrong, **Bozkurt**, (Çev: Gül Çağlı Güven), İstanbul, 1996, s.89.

⁵⁴ Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara, 1973, s.280.

⁵⁵ “Samsun'dan Sonra Amasya'da İndirilen İlk Darbe, Hürrem Arpacıoğlu ile Yapılan Röportaj”, **Ulus**, 19 Mayıs 1962.

1- Amasya'da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da bulunduğu sıralarda da Amasya'dan gelen heyeti kabul etmiş ve onlara gerek mitingler, gerekse de söz konusu cemiyetleşme için tavsiyelerde bulunmuştu. Ancak, o sıralarda Amasya'da "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" adıyla bir cemiyet mevcut idi. Bu cemiyet, işgaller üzerine mitingler yapmak istemiş ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya geleceği haberi üzerine mitingi geçici olarak ertelemişlerdi.⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, ismini değiştirmiş ve yerine 14 Haziran 1919'da Amasya'da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Amasya'nın sayılan, sevilen ve en nüfuzlu kişisi olan Millî Mücadele'ye gönülden inanmış Amasya Müftüsü Hoca Mustafa Tevfik Efendi, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Reisliği'ne seçilmişti.⁵⁷

Bu samimi desteği L. Kinross şöyle ifade eder; "*Mustafa Kemal, en güçlü taraftarlarını din adamları arasında buldu. Sivil halktan olup da kendisini tutanlar ise daha şüpheli bir kökene sahiptiler; çünkü bunlar oradaki İttihat ve Terakki üyeleri idi*".⁵⁸

Amasya'nın bu olumlu havası Mustafa Kemal Paşa'yı ziyadesiyle memnun etmişti. Bunun üzerine daha önce planlanmış ancak ertelenmiş mitingin yeniden yapılması için talimat vermiş, bu olumlu havadan istifade etmeyi düşünmüştü. Miting tarihi de 20 Haziran 1919 Cuma günü olarak belirlenmişti.⁵⁹

Mitingin düzenlenmesi için sorumluluğu, Amasya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üstlenmişti.⁶⁰ Amasya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin faaliyetleri bunlarla sınırlı değildir. Kurulur kurulmaz Millî Mücadele uğruna her türlü fedakârlığı yapan cemiyet, açtıkları şubelerle de bu sürece bölgede hız vermişti. Özellikle cemiyet üyelerinin toplumun her kesiminden ve bölgenin nüfuzlu hatırı sayılır kişileri olması Mustafa Kemal Paşa'yı rahat ve emniyet içinde çalışmasına fırsat vermiş ve Amasya Tamimi'nin oluşmasına da katkıda bulunmuştu.⁶¹

⁵⁶ Ahmet Semerci, "Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, 14 Haziran 1919", **Askeri Tarih Bülteni**, XXI/40 (Şubat-1996), s.132.

⁵⁷ Bayram Sakallı, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri**, İstanbul, 1997,s.108.

⁵⁸ Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev: Necdet Sander), İstanbul, 1994, s.209.

⁵⁹ Ahmet Demiray, "*Mustafa Kemal ve Amasya*", **Yeni Tanın**, 22 Haziran 1981.

⁶⁰ Ali Sarıkoyuncu, **Millî Mücadele Din Adamları**, I, Ankara, 1995, s.205.

⁶¹ A. Sarıkoyuncu, **Millî Mücadele Din Adamları**, I, s.135.

Yine Mustafa Kemal Paşa bu cemiyet vasıtasıyla toplumun nabzını tutmuş, yöre halkının birlik beraberlik içinde hareket etmesini sağlamış daha da önemlisi bölge halkının el altından teşkilatlandırılıp, silahlandırılmasına yardımcı olmuştu.⁶²

İstanbul Hükümeti'nin içinde bulunduğu gafleti kabullenmeyen ordu komutanları uzun zamandan beri Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmeleri sıklaştırmışlar; yapılması düşünülen, dahası kaçınılmaz bir hal alan toplantının, bir an evvel yapılması için Amasya'da toplanmaya karar vermişlerdi.

Bu kararın asıl amacı “*düşmana karşı direnme tedbirleri almak ve gerekirse Anadolu'da fiili bir yönetim kurmaktı*”⁶³ Kinross'un “*Bağımsızlık Bildirisi*”⁶⁴ Cebesoy'un “*Mukaddes İttifak*”⁶⁵ dediği Amasya Tamimi'ne orada yapılan toplantıda son şekli verilerek yayınlanmıştı.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı andan itibaren yapmaya çalıştığı işlerin özünde, milli iradeyi geleceğe taşıma stratejisi vardı. Bunun için yaptıklarıyla Türk milleti adına söz söyleme selahiyetini kullanmaya namzet bir lider rolüne layık olduğunu da ispatlamaktaydı.⁶⁶

2-Mustafa Kemal Paşa'nın Görevinden Azledilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da tamimi hazırlayıp bütün Anadolu'ya tebliğ yaptığı sıralarda, İstanbul'daki Hükümet kendisi hakkında son derece önemli kararlar alıyordu.

Hükümet, Mustafa Kemal Paşa'ya yakın, vatanperver mülkî amirlerin kendisine yapabileceği yardım ve destekleri yok etmek için, bir taraftan onları görevden alıyor, diğer taraftan da İngilizlerin baskıları sonucu Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a getirilmesi için hal çareleri arıyordu.

Bu sırada Hükümet'in, Amasya'da olanlardan haberdar olması kuvvetle muhtemeldi. Hükümet, gerek baskıların gerekse de Amasya Tamimi'nin getirebileceği yankıları hesaba katarak ve bir anlamda ona tepki olarak ifade edilebilecek kararları

⁶² M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, I, Ankara, 1959, s.143.

⁶³ H. Eken, **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları**, s.46.

⁶⁴ L. Kinross, **Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, s.210.

⁶⁵ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1993, s.76.

⁶⁶ “*Çardak Boğazında Bir Gece, Anlatan İbrahim Süreyya Yiğit*”, **Dünya**, 10 Kasım 1954.

almaya başlamıştı.⁶⁷ 23 Haziran'da Sadrazam Vekili Mustafa Sabri başkanlığında toplanan Meclis-i Vükelâ son derece önemli şu kararları aldı: Hakkında şikayetler üzerine İstanbul'dan ayrılmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın, halkı hükümete karşı kışkırttığı anlaşıldığından görevinden alındığı, yerine de Esbak Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'nın tayin edileceği, gerekli işlerin yapılması içinde Dahiliye Nezareti görevlendirilmişti.⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da hakkında cereyan eden bu gelişmelere karşı soğukkanlılığını bozmayarak, hiçbir şey olmamış gibi görevine devam etti.

D- MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TOKAT'A HAREKETİ VE FAALİYETLERİ

Sivas'ta oynanmak istenen oyunlardan zamanında haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, 25-26 Haziran gecesi yaveri Cevat Abbas Bey'i çağırarak sabah erkenden Amasya'dan Tokat istikametine hareket edeceğini, bunun için hazırlıkların, gizli tutularak yapılması talimatını vermişti.⁶⁹

Bu telaş ve gizlilik yüzünden Amasya'ya gelirken gösterilen tezahürat, ayrılırken gösterilememişti. Sabah erken saatlerde yola çıkılmıştı.

Heyet, Tokat'a gelince askerlik dairesinde misafir edilmişti. Mustafa Kemal'in Tokat'ta olduğunu öğrenen Belediye Başkanı ve şehrin ileri gelenleri Paşa'yı ziyarete gelmiş⁷⁰ akşamleyin de kasabanın ileri gelenleriyle faydalı bir toplantı yapmıştı.

Yapılan toplantıda hazır bulunan Avukat Ali Bey bu görüşmelere dair hatıralarını şöyle anlatır: *“Paşa, o akşam bize, memleketin genel durumu ve kurtuluş yolları hakkında hiç unutamayacağımız şu açıklamayı yaptı: Hiçbir savunma aracına sahip olmasak bile, dişimiz ve tırnağımızla, zayıf ve dermansız kolumuzla mücadele ederek şeref ve haysiyetimizi, namusumuzu müdafaa etmeyi zorunlu görüyorum. Tarih, bize vatan uğrunda canını, malını esirgemeyen milletlerin asla ölmediklerini, hala yaşadıklarını göstermektedir. Ben hayatımı hiçbir zaman milletimden üstün görmedim ve görmeyeceğim. Her an memleket için şerefimle ölmeğe hazırım”*.⁷¹

Yine toplantı esnasında Tokat Müftüsü: *“Elimizde üç buçuk millet kaldı, bunu da böyle kırdırmayalım”* deyince Mustafa Kemal Paşa, *“Halkın bu kötü düşüncelerle*

⁶⁷ Engin Berber, **Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal Paşa ve Vahdettin**, Ankara, 1997, s.57; **Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923**, VII, Ankara, 1975, s.94.

⁶⁸ **Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri**, ... s.41.

⁶⁹ K. Atatürk, **Nutuk**,... s.27.

⁷⁰ **Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, VI, (Haz: Kemal Zeki Gençosman), İstanbul, 1981, s.37.

⁷¹ **Atatürk Ansiklopedisi**,...s.37.

zehirlenmemesi gerektiğini” vurgulayınca, toplantıya katılanlarca bu sözleri alkışlanmış Tokat’ın bitkin, yorgun halkına yeni bir ruh kazandırmıştı.⁷²

Mustafa Kemal Paşa, Tokat’ta bir gece kaldı. 26 Haziran akşamı Konya’daki II. Ordu Müfettişliği’ne gönderdiği şifrede; Amasya, Tokat ve Sivas ahalinin bir kısmının Alevi olduğunu, Kırşehir bölgesindeki bir zâtın⁷³ bunların üzerinde büyük bir nüfuzunun bulunduğu ve bundan alınacak mektuplarla Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerine Alevilerin desteğinin kanalize edilebileceğini belirtmişti.⁷⁴

Mustafa Kemal Paşa, 26 Haziran’da geldiği Tokat’tan 27 Haziran sabahı erkeden Sivas’a gitmek için yola çıktı.

E-MUSTAFA KEMAL PAŞA SİVAS, ERZİNCAN VE ERZURUM’DA

Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya’dan hareket ettiği günlerde Erzurum güzergahı üzerinde önemli bir nokta olan Sivas’ta da siyasi ve sosyal psikoloji açısından son derece nazik günler yaşanıyordu.

19 Mayıs 1919’da Padişah iradesiyle Sivas Valiliği’ne tayin olunan Reşit Paşa, 11 Haziran’da Sivas’a gelerek görevine başlamıştı.⁷⁵ Reşit Paşa, göreve başlar başlamaz, Sivas Vilayeti ve kazalarında “asayiş” hakkında malumat istemişti.⁷⁶

İstanbul Hükümeti ile Sivas Valiliği arasında cereyan eden yazışmalar devam ederken, Sivas’ta da Mustafa Kemal Paşa aleyhinde bir takım oyunlar oynanıyordu. Çünkü; Amasya Tamimi’nde, Sivas’ta millî bir kongrenin toplanacağı belirtilmişti.⁷⁷ Artık Sivas, İstanbul Hükümeti için kazanılması gereken bir bölgeydi.

Bu yüzden Sivas’ta da bir tarafta Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin il Başkanı Halit Bey ve Elazığ’a Vali tayin olunan Ali Galip Bey’in aleyhte faaliyetleri devam ediyordu.⁷⁸ Mesela, Elazığ Valiliğine tayin olan Ali Galip Bey⁷⁹ Sivas’a gelir gelmez Vali Reşit Paşa’nın ziyaretine gitmiş ve bu görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa aleyhinde telkinlerde bulunmuştu.

⁷² Halis Sarıkaya, **Ulusal Savaşta Tokat**, Tokat, 1936, s.19-20.

⁷³ Baba Efendi Hazretleri.

⁷⁴ **HTVD**, II/6 (Aralık 1953), Vesika No:113.

⁷⁵ **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)**, Kutu (K) :16, Gömlek (G): 60, Belge (B): 60.

⁷⁶ Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân-Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi**, III, İstanbul, 1972, s.262.

⁷⁷ **BOA.; Dahiliye Şifre (DH-ŞFR)**, 101-19/18.

⁷⁸ Hüseyin Yıldırım, **İstiklal Harbinde Sivas, 15 Mayıs 1919-23 Nisan 1920**, (YYLT), İzmir, 1986, s.49.

⁷⁹ **B.O.A., DH-KMS**, 52-1/84.

1- Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a Hareketi ve Karşlanması

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 27 Haziran günü sabah erkenden yola çıkarlar. Tokat-Sivas arası yaklaşık 90 km. idi. O günkü arabalarıyla bu yol aşağı yukarı 6 saatte alınabilirdi.

Reşit Paşa, Mustafa Kemal ve beraberindekileri törenle karşılamak istese de çok geç kalınmıştı.⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Sivas'a gelmişti. Heyet, halkın büyük sevgi gösterileri arasında karşılandı. Ardından da III. Kolordu Kumandanlığı'na gidildi. Halkın, o günkü sosyal psikolojisini ve Mustafa Kemal Paşa'ya bakışını Sivas Eski Mebusu Rasim Bey hatıralarında şöyle anlatmaktadır: “*Muvasalatlarından haberdar olduğumuz için tabii istikbal ettik. Paşa, halk nazarında hiç de azlolunmuş bir kumandan değildi. Bizzât müşarünileyhte azil ve nash ile artar ve eksilir bir şeyler görmüyordu*”.⁸¹

Mustafa Kemal Paşa, 27 Haziran akşamı kendisini ziyarete gelen Sivas Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı Rasim Bey ile Sivashlı aydınlarla bir araya gelerek, yapılacak işleri, ardından da Sivas'ta toplanacak Mili Kongre'nin hazırlıklarının zamanında yapılması gerektiği hususunda fikir teatisinde bulunmuştu.⁸²

Mustafa Kemal Paşa daha önce azledildiği haberlerinin her tarafta duyulması üzerine 28 Haziran'da Sâdâret'e ve Harbiye Nezareti'ne bir telgraf çekerek; “*Acizlerini bu memuriyete nasib ve tayin buyuran Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin bu bapta birgûna irade-i seniyelerini şeref telakki eylediğim gibi ne makam-ı celil-i sadarettin ve ne de Harbiye Nezaret-i Celilesi'nden azlime dair hiçbir emir almadım*” diyerek alınan bu kararı⁸³ bir anlamda tanımadığını vurgulamıştı.

Yine 27 Haziran'da vilayetlere, mutasarrıflıklara, kolordu kumandanlıklarına bir telgraf çekerek durumu düzeltmek ve zaman kazanmak istemişti. Bu telgrafta da kendisini bu göreve Padişah'ın atadığını dolayısıyla da görevden alacak kişinin Padişah olduğunu, kendisini görevden aldığı takdirde de “*sine-i millette bir fert-i millet olarak dahi takibetmek benim için en mübeccel bir vazife ve en kati bir emel*” olarak şeref duyacağını belirtmişti.⁸⁴

⁸⁰ Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Ankara, 1968, s.4.

⁸¹ “*Rasim Bey'in Hatıraları*”, **Atatürk Denizinden Damllalar**, (Der: Behçet Kemal Çağlar), İstanbul, 1969, s.92.

⁸² K.Atatürk, **Nutuk**, s.29; **TBMM Zabıt Ceridesi**, I/I, Ankara, 1981, s.12.

⁸³ **TBMMZC.**, I/1..., s.12; **HTVD**, I/2 (Aralık 1952), Vesika No:27.

⁸⁴ **TBMMZC.**, I/1,...., s.12; **HTVD**, II/6 (Aralık 1953), Vesika No:114.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'a geldiğinde verdiği ilk emir, Ali Galip Bey ve beraberindekilerin huzuruna getirilmesiydi. Çünkü Ali Galip'in yapmak istediklerini Dr. İbrahim Talî Bey vasıtasıyla öğrenmiş ve “*bu cesur adamı (!)*” merak etmişti.

Bu konuşmaya şahit olanlar, ertesi gün Ali Galip'in İstanbul'a döneceğini tahmin ederlerken, Ali Galip Bey, o gece Mustafa Kemal'in ikamet ettiği yere gelerek kendisiyle çok özel görüşmesi gerektiği hususunda haber göndermiş ve tekrar huzura kabul edilmişti.⁸⁵

28 Haziran gecesi Ali Galip, Elazığ'a gitmeye Mustafa Kemal'i ikna etmişti. Ertesi günü Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a hareket ettiği sıralarda, Ali Galip Bey'de Elazığ'a gitmek için hareket etmişti.

2- Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Erzincan'a Hareketi

Sivas'ta aleyhte yapılan kara propagandalar ve oyunlar karşısında iyice sıkıştığı anlaşılan Mustafa Kemal Paşa, bu işlere fırsat vermeden 29 Haziran günü Erzurum'a hareket etmeye karar vermişti.

Mustafa Kemal Paşa, Vali Reşit Paşa ve ileri gelenlerle görüşüp millî teşkilatlanma için kendilerinden bu konuda yardımcı olmalarını istemişti. Refet Bey'i de Sivas'ta bırakarak, kongre için gerekli hazırlıkların yapılması görevini vermişti.⁸⁶

O günkü zor şartlarda, Sivas, Hafik ve Zara'dan sonra Suşehri'ne gelinmiş ve orada bir müddet dinlenilmişti. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın Suşehri'ne geldiğini duyan halk ziyarete gitmiş ve onlara da başta Padişah olmak üzere ülkenin içinde bulunduğu durumu izah etmiş ve kurtuluşun ancak birlik beraberlik ve silahlanmayla olacağını anlatmıştı.⁸⁷ Daha sonra da yola devam edilmiş ve 29 Haziran akşamı Refahiye'ye gelinmişti. Geceyi Refahiye'de “*Belediye Başkanı Kemahlı Küçükoğlu Hüseyin Efendi'nin evinde geçirdi (29/30 Haziran)*”.⁸⁸

Bu sıralarda İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'i adım adım izliyordu. Bu sıralarda Dahiliye Nezareti'ne vekâleten atanan Adliye Nazırı Vasfi Efendi'den alınan talimat doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiğini tekrar duyurmak mecburiyeti hasıl olmuştu.⁸⁹ Çünkü azledildiği söylenen Mustafa Kemal Paşa görevine

⁸⁵ **Reşid Paşa'nın Hatıraları**, (Haz: Cevdet R. Yularkıran), İstanbul, 1339, s.62.

⁸⁶ “*İbrahim Talî Bey'in Hatıraları*”, **Dünya**, 10 Kasım 1954; “*Rauf Orbay'ın Hatıraları*”, **Yakın Tarihimiz, Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, I, s.6.

⁸⁷ Refik Necdet Aktaş, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı**, İstanbul, 1973, s.118.

⁸⁸ R. N. Aktaş, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı...**, s.119; Tahir Erdoğan Şahin, **Erzincan Tarihi**, II, Erzincan, 1987, s.428.

⁸⁹ **BOA.; BEO**, 343446.

devam ederken, azledildiğini duyuran Nazır istifa etmek zorunda kalmıştı. Bu maksatla Posta Telgraf Umum Müdürlüğü, verilen talimat gereğince bir keza daha Mustafa Kemal Paşa tarafından çekilecek her türlü yazışmanın kabul edilmemesini Anadolu'ya tamimle duyurduğu⁹⁰ gibi ayrıca, Dahiliye Nezareti de 28 Haziran 1919'da gönderdiği yeni bir tamimle bu millî teşkilat için çalışanların şiddetle takibini istemişti.⁹¹

Şüphesiz bu çıkışın perde arkasında da İngilizlerin baskısı vardı. Paris Konferansı'nda ümitler suya düşünce Hükümet iyice bunalmıştı. Bu sırada General Milne, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Mustafa Kemal ve Cemal Paşaların derhal İstanbul'a çağrılmasının gerektiği hususunda ultimatı vermişti.⁹²

Sıkıntılı bir yolculuğun ardından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 1 Temmuz'da Erzincan'a gelmişti. Gelen heyeti şehrin girişinde; “*Vilayat-ı Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı ve üyeleri, Belediye Başkanı, Mutasarrıf Eşref Bey, askerî ve mülkî erkan ve halk tarafından*”⁹³ karşılamıştı. Heyet, bu geceyi Erzincan'da geçirecekti. Çünkü hem yol yorgunluğu hem de arabaların tamire ve benzine ihtiyacı vardı.

Mustafa Kemal Paşa, 2 Temmuz'da Erzincan'dan Erzurum'a doğru hareket edeceği sıralarda Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Ali Fuat (Türk geldi) imzalı bir telgraf aldı. Bu telgraf bizzât Padişah adına çekilmişti. Bu telgrafın aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a gelinceye kadar Padişah adına aldığı ilk telgraf olma özelliği vardı. Telgrafta özetle şöyle denilmekteydi; Padişah, yolculuk esnasında yapmış olduğumuz değerli hizmetleri takdirle karşılamaktadır. Ancak bu aşama da yapmış olduğunuz faaliyetlerin İngilizleri ziyadesiyle rahatsız ettiğini, devletin bu günkü ahvaline rağmen her türlü fenalığın altından kalkılabileceği, Hükümet'in sizi görevinizden azletmesini tasdik etmediğini ama istifa ederek iki aylık bir hava değişimine çıkmanızın daha uygun olacağı Padişah'ın hassaten istediği ifade edilmişti.⁹⁴

Görüldüğü üzere Padişah, henüz Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı olumsuz bir tavır takınmamış,⁹⁵ ancak bu istekle artan baskılar karşısında bir nebze olsun

⁹⁰ Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab-Mütareke Amları**, İstanbul, 1992, s.175.

⁹¹ **BOA.; DH-ŞFR**; 100/202.

⁹² Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev: Cemal Köprülü), Ankara, 1991, s.134.

⁹³ H. Bulut, **Milli Mücadelede Erzincan ...**, s.114.

⁹⁴ **TBMMZC**, I/1,... s.413.

⁹⁵ H. Bulut, **Milli Mücadelede Erzincan ...** s.116; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam, Mustafa Kemal, 1919-1922**, II, İstanbul, 1983, s.87.

rahatlamayı hedeflemişti. Fakat, Mustafa Kemal Paşa, Padişahın bu isteğine olumlu cevap vermemiş, Erzurum'a doğru yoluna devam etmişti.

2 Temmuz 1919'da Mamahatun (Tercan)'a gelindi. Daha sonra da Belediye giderek kazanın durumu hakkında gerekli bilgileri aldı. Yine Paşa'nın Tercan'a geldiği haberini alan Tercanlılar, Belediye'ye gelerek Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmiş, ülkenin içinde bulunduğu son durum hakkında bilgi almışlardı. Mustafa Kemal Paşa, kendisini ziyarete gelen Tercanlılara: "*Padişah, düşmanlar tarafından zincire çekilmiştir. Ayağımıza çarıklarımızı geçirip silahlarımıza sarılarak bu durumdan kurtaracağız-yurdumuzu...*"⁹⁶ diyerek, bu durumdan kurtulmak için gerekli tavsiyelerde bulunmuştu.

Mustafa Kemal Paşa Tercan'da bulunduğu sırada yeni Harbiye Nazırı'nın (Ali Ferid Paşa) 30 Haziran tarihli bir telgrafını aldı. Bu telgrafta; ülkenin içinde bulunduğu durumu izah ile İstanbul hükümeti ile aralarında anlaşmazlığın sebebinin ne olduğunu bilmediğini; O'na, Padişah'ın kendisi hakkında iyi düşünceler beslediğini, bundan başka her konuda kendisine elinden gelen yardımları esirgemeyeceğini vurgulamış, sonunda da telgrafını "*ellerinizden öperim*" diyerek bitirmişti.⁹⁷

Bu yazışmalardan sonra Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet, uzun yorucu bir yolculuğun ardından 3 Temmuz 1919 sabahı Tercan'dan Erzurum istikametine hareket etmişlerdi.

3- Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'dan Erzurum'a Hareketi ve Erzurum'da Karşılansısı

Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan Erzurum'a doğru yaptığı yaklaşık 690 km.lik yolculuğu kırkaltı günde tamamlamıştı. Bu yolculuk esnasında yapmış olduğu son derece önemli faaliyetler Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında istikbalin önünü açmıştı.

Bu yolculuk devam ederken, Erzurum'da da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, ülkenin içinde bulunduğu şartlara karşı bölgesel bir kurtuluş hareketi başlatmıştı. Meseleler artıp ciddiyet kazanınca, Trabzon ve Erzurumlular da birlikte hareket ederek Doğu Anadolu için başta Kâzım Karabekir Paşa olmak üzere sivil, asker birlik beraberlik içinde durmadan çabalıyor⁹⁸ ve olup bitenlerden Mustafa Kemal'i haberdar ediyorlardı.

⁹⁶ R. N. Aktaş, *Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı...*, s.121.

⁹⁷ **TBMMZC**, I/1,..., s.13; **HTVD**, I/2 (Aralık-1952), Vesika No:28.

⁹⁸ Hayati Aktaş, **1919 Yazında Erzurum**, (YYLT), Konya, 1990, s.17.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a gelmeden önce de kongre hazırlıkları tamamlanmış, kongreye katılacak temsilciler peyderpey Erzurum'a gelmeye başlamıştı.⁹⁹

Ayrıca bu esnada görünürde; Mütareke gereğince ordunun terhisi ve silahların toplatılmadığını, gerçekte ise; bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulması için gerekli alt yapıyı hazırlamaya¹⁰⁰ memur İngiliz Yarbay A. F. Rawlinson, Erzurum'daki bu gelişmeleri dikkatle takib ediyordu.¹⁰¹

Erzurum'da bu gelişmeler olurken Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, 3 Temmuz'da Tercan'dan hareket ile aynı günü ikindiye doğru Erzurum'a gelmişlerdi.

3 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyet, önce Erzurum'a bağlı Ilıca mevkiinde, başta Kâzım Karabekir olmak üzere mülki, askerî erkân ile halkın iştirak ettiği törenle karşılanmıştı. Rauf Bey, bu güzel karşılama törenini, "*Mustafa Kemal Paşa'nın, o günlerde maruz kaldığı muameleler dolayısıyla sarsılır gibi olan mevki ve itibarını korumak maksadiyle tertiplendiğini*"¹⁰² ifade etmektedir.

Gelen heyet, Süleyman Necati Bey¹⁰³ tarafından kısa bir "*hoş geldin*" hitabıyla karşılanmıştı. Ardından da yolun üstünde kurulmuş çadırlara geçilerek bir müddet dinlenilmiş¹⁰⁴ ve durum değerlendirilmesi yapılmıştı. Yolculuk esnasındaki haberleşmeler Mustafa Kemal Paşa'yı ziyadeyisiyle heyecanlandırmıştı. Dahası, tutuklanabileceğini de ihmal dairesinde görmüştü. Ancak karşılama töreninde Kâzım Karabekir'in; "*Müfettişlikten hatta askerlikten çekilmenize teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatım namına söz veriyorum. Size müfettiş olduğunuzdan daha ziyade hürmetkar bulunurum*", sözleri kendisini çok rahatlatmıştı.¹⁰⁵ Bu sözler kendisi ve arkadaşları için fevkalade derin manalar taşıyordu. İşte bu sayededir ki, Erzurum'da huzur ve güven içinde faaliyetlerini devam ettirecekti.¹⁰⁶ Bu görüşmelerden bir müddet sonra da Erzurum'a hareket edilmişti.

Heyete, Erzurum'da ikinci karşılama töreni de şehir merkezinde yapıldı. Erzurumlular Mustafa Kemal Paşa'yı yeterince tanımamasına rağmen, bir müddet önce,

⁹⁹ Yavuz Özdemir, "*İngiliz Yarbay Rawlinson, Mustafa Kemal Görüşmeleri*", **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dergisi, Erzurum Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı**, II/1, Temmuz 1997, s.60.

¹⁰⁰ Süreyya Şehidoğlu, "*Erzurum Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kongre Hazırlıkları ve Mustafa Kemal Erzurum'da*", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTD)**. IX/50 (Kasım-1971), s.7-11.

¹⁰¹ R. N. Aktaş, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı...**, s.18.

¹⁰² "*Rauf Orbay'ın Hatıraları*", **Yakın Tarihimiz, Meşrutiyetten...**, I, s.49; İlhan Gedik, **Milli Mücadele'de XV. Kolordu (YDT)**, Ankara, 1992, s.64.

¹⁰³ Albayrak Gazetesi'nin sahibi, Avukat ve Erzurum Mebusu.

¹⁰⁴ GÜNERİ, Süleyman Necati, **Hatıra Defteri**, (Haz: Ali Birinci), Ankara, 1999, s. 61; Asuman Demircioğlu, **1919-1923'de Süleyman Necati Bey**, (YYLT), Erzurum, 1992, s.80.

¹⁰⁵ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**. İstanbul, 1990, s.62.

¹⁰⁶ Selahattin Tansel, **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, II, İstanbul, 1991, s.29.

itibar kaybeden Padişah ve Hükümete karşı, gösterdiği sert ve kararlı tavırları nedeniyle onu bu sayede tanımış ve ona güven duymaya başlamışlardı.

Otomobillerle şehre gelindiğinde, şehrin İstanbul Kapı mevkiinde büyük bir kalabalık tarafından tezahüratlarla, alkışlarla karşılanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, otomobilden inerek askeri selamlamış ve toplanan halka kısa bir konuşma yapmıştı.¹⁰⁷ Bu törenin ardından da bizzât, Kâzım Karabekir tarafından hazırlattırılan Kolordu'nun Müstahkem Mevki binasındaki karargahına gidilmişti.

Erzurum halkı burada da Paşa'yı yakından görmek amacıyla toplanmıştı. Burada Erzurum'un önde gelen kişileriyle bir müddet görüşme yapmış onlara da düşüncelerini, yapmak istediklerini izah etmişti.

Karşılama merasimini Erzurum'da bulunan Mazhar Müfit şöyle tasvir eder. *“Erzurum'un İstanbulkapısı muazzam bir kalabalıktan görünmez hale gelmişti. Bir bando ve ihtiram müfrezesi resm-i selami ifa etmek üzere vaziyet almıştı. Ve diyebilirim ki, mübalağasız Erzurum'un bütün halkı da Mustafa Kemal'i bir millî bir sır ve şuurun sezişleri içinde karşılamağa dökülmüştü”*.¹⁰⁸

Mustafa Kemal, Erzurum'a gelmeden önce, başlayan Kongre hazırlıkları aşağı yukarı tamamlanmış, Kongreye katılacak murahhaslar peyderpey Erzurum'a gelmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs'tan itibaren devam eden kırkbeş günlük yorucu yolculuk, çekilen zahmetler burada yerini ümitlere bırakmış, nihayetinde de Millî Mücadele meşalesi Erzurum'da yakılmış oldu.

¹⁰⁷ **İstiklâl Savaşı Gazetesi**, 4 Temmuz 1919.

¹⁰⁸ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, I, Ankara, 1988, s.27.

SONUÇ

İşgallerin ve baskıların karşısında hem Anadolu insanının hem de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının örtüşen tavrı ve duruşu verilen mücadelenin başarıyla sonuçlanmasını etkilemiştir. Halkın mobilize edilmesinde kullanılan iletişim teknikleri, yerel unsurların İstanbul'dan gelen resmi emirler karşısında tavrı geliştirmesi ve yerel mitinglerin ve protestoların işgal güçleri ve İstanbul yönetimi üzerindeki etkileri ileriye dönük millî iradeye dayalı yeni bir devletin ortaya çıkmasında hazırlayıcı bir etki yaratmıştır. Yine bu anlamda yaşanması muhtemel sosyal-psikolojik sorunların aşılmasında işleri kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv

Başbakanlık Devlet Arşivleri

Genelkurmay Askerî ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi

2- Resmi Yayın ve Tutanaklar

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, IV, Ankara, 1996.

TBMMZC, I/I, Ankara, 1981.

3- Gazete ve Dergiler

Anadolu ve Trakya

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi

İleri Gazetesi

İstiklal Savaşı Gazetesi

4- Kitaplar

ARSLAN, Abdurrahman, **Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler, 1919-1923**, İstanbul, 1991.

Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, II, İstanbul, 1993.

AKTAŞ, Hayati, **1919 Yazında Erzurum** (YYLT), Konya, 1990.

AKTAŞ, Refik Necdet, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı**, İstanbul, 1973.

ARMSTRONG, H.C., **Bozkurt**, (Çev: Gül Çağlı Güven), İstanbul, 1996.

AŞKUN, Vehbi Cem, **Kurtulan Merzifon**, Balıkesir, 1936.

Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, VI, (Haz: Kemal Zeki Gençosman), İstanbul, 1981.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk -Vesikalar**, Ankara, 1991.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam, Mustafa Kemal, 1919-1922**, II, İstanbul, 1983.

BAKAN, Mustafa, **Merzifon ve Havalisinde Yabancı Faaliyetler, 1892-1922**, (YYLT), Ankara, 1989.

- BERBER, Engin, **Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal Paşa ve Vahdettin**, Ankara, 1997.
- BULUT, Hüseyin, **Milli Mücadelede Erzincan (YDT)** Erzurum, 1997.
- CEBESÖY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1993.
- DEMİRCİOĞLU, Asuman, **1919-1923'de Süleyman Necati Bey**, (YYLT), Erzurum, 1992.
- DİNAMO, Hasan İzzettin, **Kutsal İsyân, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi**, II, İstanbul, 1973.
- DİNAMO, Hasan İzzettin, **Kutsal İsyân-Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi**, III, İstanbul, 1972.
- EKEN, Halit, **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları, Kapancızâde, Hamid Bey**, İstanbul, 2008.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Ankara, 1968.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, I, Ankara, 1959.
- GÖLDAŞ, İsmail, **Kürdistan Teâlî Cemiyeti**, İstanbul, 1991.
- GÜNERİ, Süleyman Necati, **Hatıra Defteri**, (Haz: Ali Birinci), Ankara, 1999.
- İstanbul'da Bir İngiliz Tecümanının Hatıraları-1899-1922 Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e Kadar**, (Haz: Erdal Aydoğan-Erkan Cevizliler), Erzurum, 2014.
- JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev: Cemal Köprülü), Ankara, 1991.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, I, Ankara, 1988.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1990.
- KARAY, Refik Halid, **Minelbab İlelmihrab-Mütareke Anıları**, İstanbul, 1992.
- KİNROSS, Lord, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev: Necdet Sander), İstanbul, 1994.
- KORKUD, Refik, **Milli Mücadele Takvimi**, İstanbul, 1963.
- KUTAY, Cemal, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara, 1973.
- MENTEŞOĞLU, Erden, **Yakın Tarihimize Osman Ağa ve Giresunlular**, Giresun, 1997.
- Reşid Paşa'nın Hatıraları**, (Haz: Cevdet R. Yularkıran), İstanbul, 1339.

- SAKALLI, Bayram, **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri**, İstanbul, 1997.
- SANCAR, Ali, **Samsun Tarihi**, Ankara, 1966.
- SARIKAYA, Halis, **Ulusal Savaşta Tokat**, Tokat 1936.
- SARIKOYUNCU, Ali, **Milli Mücadele Din Adamları**, I, Ankara, 1995.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan, **Erzincan Tarihi**, II, Erzincan, 1987.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**(YDT), Ankara, 1986.
- TANJU, Sadun, **Atatürk'ün Yanındakiler Karşısındakiler**, İstanbul, 1981.
- TANSEL, Selahattin, **Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922)**, Ankara, 1965.
- TANSEL, Selahattin, **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, II, İstanbul, 1991.
- TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon, 1986.
- TAŞAN, Aziz, **Dünden Bugüne Merzifon, Ünlü Şair, Bilgin-Devlet Adamları**, İstanbul, 1979.
- TATLI, Hüseyin, **Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadelede Yeri, 1919-1923** (YYLT), Ankara, 1996.
- Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)**, VII, Ankara, 1975.
- US, Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**, İstanbul, 1964.
- YAVUZ, Biçe, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, (1919-1922)**, Ankara, 1994.
- YAZICI, Nuri, **Canik Sancağında Pontusçu Faaliyetler, 1918-1922**, (YDT), Erzurum, 1985.
- YILDIRIM, Hüseyin, **İstiklal Harbinde Sivas, 15 Mayıs 1919-23 Nisan 1920**, (YYLT), İzmir, 1986.

5- Makaleler

- “Çardak Boğazında Bir Gece, Anlatan İbrahim Süreyya Yiğit”, **Dünya**, 10 Kasım 1954.
- “İbrahim Talî Bey'in Hatıraları”, **Dünya**, 10 Kasım 1954.
- “Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı İngilizleri Ürkütmüştü”, **Yakın Tarihimiz, Birinci Meşrutiyet'ten Zamanımıza Kadar**, I.

- “Rasim Bey’in Hatıraları”, **Atatürk Denizinden Damlalar**, (Der: Behçet Kemal Çağlar), İstanbul, 1969.
- “Rauf Orbay’in Hatıraları”, **Yakın Tarihimiz, Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, I.
- “Samsun’dan Sonra Amasya’da İndirilen İlk Darbe, Hürrem Arpacıoğlu ile Yapılan Röportaj”, **Ulus**, 19 Mayıs 1962.
- CEBECİOĞLU, İbrahim, “Milli Mücadele Hatıraları, Atatürk Havza’da Neler Yaptı?”, **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, VII/66, (19 Mayıs 1944).
- CEBESÖY, Ali Fuat, “19 Mayıs’ın Öncesi ve Sonrasını Anlatıyor”, **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1963.
- DEMİRAY, Ahmet, “Mustafa Kemal ve Amasya”, **Yeni Tanın**, 22 Haziran 1981.
- GEDİK, İlhan, **Milli Mücadele’de XV. Kolordu** (YDT), Ankara, 1992.
- JAESCHKE, Gotthard, “Havza’da Mustafa Kemal Paşa”, **Bellekten, -Ayrı Basım-**, XLVI/182, (Ankara-1982).
- ÖZDEMİR, Yavuz, “İngiliz Yarbay Rawlinson, Mustafa Kemal Görüşmeleri”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dergisi, Erzurum Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı**, II/1, (Temmuz-1997).
- SEMERÇİ, Ahmet, “Amasya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, 14 Haziran 1919”, **Askeri Tarih Bülteni**, XXI/40, (Şubat-1996).
- SERTOĞLU, Mithat, “Mustafa Kemal’in Samsun’dan Gönderdiği İki Mühim Rapor”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, 14, (Kasım-1968).
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, “İzmir İşgali Üzerine Karadeniz Bölgesinde Yapılan Protesto ve Mitingler”, **19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri(13-17 Ekim 1984)**, Samsun, 1988.
- ŞEHİDOĞLU, Süreyya, “Erzurum Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Kongre Hazırlıkları ve Mustafa Kemal Erzurum’da”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, IX/50, (Kasım-1971).